

โลกร้อน: ฤาไทยจะต้องเป็นแชมป์ขายข้าวไปตลอดกาล?

โดย: นายศุภกร ชินวรรณโณ

ผู้ประสานงานชุดโครงการวิจัย การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

การเป็นผู้ขายข้าวอันดับหนึ่งในโลกนั้นดูเหมือนว่าจะเป็นความภูมิใจของชาวไทยมาทุกยุคทุกสมัย และรัฐบาลไทยก็ได้พยายามส่งเสริมและสนับสนุนชาวนาในทุกวิถีทางทั้งทางตรงและทางอ้อมให้ผลิตข้าวให้ได้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนในการจัดหาน้ำเพื่อการเกษตร การอุดหนุนชดเชยผลผลิตที่เสียหายจากภัยพิบัติ ตลอดจนการประกันรายได้ชาวนา การประกันราคาข้าว หรือการเข้าไปแทรกแซงกลไกตลาดโดยการรับซื้อหรือรับจำนำข้าวในราคาที่สูงกว่าราคาที่ควรจะเป็นจริงตามสภาพตลาด ทั้งนี้หากไม่คิดถึงประเด็นเหตุผลทางการเมืองแล้ว การดำเนินการเหล่านี้แม้ว่าจะช่วยให้ชาวนาสวนหนึ่งมีรายได้ที่ดีขึ้น แต่ในอีกทางหนึ่งก็เป็นแรงผลักดันให้ชาวนาพยายามปลูกข้าวมากขึ้น แม้ในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสมหรือในพื้นที่เสี่ยง ตัวอย่างเช่น ในชวาภาคอีสานหลายพื้นที่พยายามที่จะปลูกข้าวนาปรังในฤดูแล้งเพิ่มขึ้นจากเดิมที่ทำนาปีในฤดูฝนเพียงอย่างเดียว แม้ว่าพื้นที่ปลูกข้าวส่วนใหญ่จะอยู่นอกพื้นที่ชลประทานก็ตาม แต่ก็มีความพยายามในการจัดตั้งระบบชลประทานขนาดเล็กเพื่อสนับสนุนการปลูกข้าว ซึ่งก็ยังมีความเสี่ยงต่อภัยแล้งมากอยู่

ภาวะโลกร้อนนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในอนาคต แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในประเทศไทยจากข้อสรุปของนักวิทยาศาสตร์ในกลุ่ม Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) และการศึกษาในประเทศไทยนั้นชี้ให้เห็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตว่า โดยรวมแล้วหลายพื้นที่ในประเทศไทยซึ่งเป็นเขตปลูกข้าวในปัจจุบันนี้จะมีฝนมากขึ้นในฤดูฝน โดยฤดูแล้งจะยาวนานและร้อนขึ้นกว่าปัจจุบัน และความผันผวนแปรปรวนระหว่างฤดูกลางและระหว่างปีจะเพิ่มสูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเหล่านี้นอกจากจะมีผลโดยตรงกับผลผลิตของพืชเศรษฐกิจหลักแล้ว ยังนำมาซึ่งความยุ่งยากซับซ้อนมากขึ้นในการบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตร (โดยเฉพาะการปลูกข้าวซึ่งใช้น้ำมาก) ซึ่งอาจจะต้องใช้การลงทุนเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งความเสี่ยงในระบบการผลิตเองก็เพิ่มสูงขึ้นด้วย โดยเฉพาะความเสี่ยงน้ำท่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึงและภัยแล้งในเขตพื้นที่นอกเขตชลประทานซึ่งอาจจะต้องมีการสนับสนุนจากภาครัฐมากขึ้น

การศึกษาด้านการปรับตัวต่อผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในประเทศไทยในระยะที่ผ่านมา ได้มีการศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศต่อการผลิตข้าวในประเทศไทยไว้บ้าง โดยที่ยังเป็นการมองภาพกว้างๆ ซึ่งยังจะต้องศึกษากันมากกว่านี้ และผลการศึกษาก่อนหน้านั้นก็นำไปสู่การหาหรือถึงแนวทางการปรับตัวต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศกันบ้าง อย่างไรก็ตามก็ดี แต่การถกกันในระยะดังกล่าวนี้ ก็ยังตั้งอยู่บนฐานความคิดที่ว่าเราจะรักษาสถานภาพเดิมในปัจจุบัน (Status quo) ไว้อย่างไรในอนาคตภายใต้ภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นั่นคือ คิดถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศต่อการผลิตข้าวว่าจะเป็นอย่างไร แล้วเราจะดำเนินการเพื่อรักษาปริมาณการผลิตข้าวไว้ให้ได้มากที่สุดอย่างที่เป็นอยู่ทุกวันนี้กันอย่างไร เช่น การหาพันธุ์ข้าวที่ทนน้ำท่วมหรือทนแล้งได้มากขึ้น ตลอดจนแนวทางการจัดหาและจัดสรรทรัพยากรน้ำเพื่อสนับสนุนการเกษตร เป็นต้น

Disruption หรือการคิดแบบฉีกแนว เป็นหลักการของบริษัท TBWA ซึ่งเป็นบริษัทที่ทำการสื่อสารการตลาด และใช้หลักการนี้ในการสร้าง brand และวางแผนการดำเนินธุรกิจให้กับธุรกิจบริษัทยักษ์ใหญ่อีกจำนวนมาก โดยหลักการ Disruption นี้เสนอให้เราท้าทายต่อความเชื่อที่ยึดติดกันมา (conventional wisdom / accepted belief) เพื่อหาแนวทางใหม่หรือพื้นที่ใหม่ที่เหมาะสมในการดำเนินธุรกิจ ภายใต้ความเป็นไปได้ใหม่ๆ และวิสัยทัศน์ใหม่ๆ (new possibilities / visionary ideas) หลักการนี้เป็นแนวความคิดที่ควรนำมาประยุกต์ใช้ในการวางยุทธศาสตร์หรือแผนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในอนาคตเช่นกัน ซึ่งในกรณีของการเกษตรในระบบการผลิตข้าวนี้ก็คือ เราอาจจะต้องเริ่มคิดท้าทายความเชื่อที่ยึดติดกันมาในเรื่องของการเป็นแชมป์การขายข้าวในโลก โดยตั้งคำถามว่า เราจะไม่ปลูกข้าวอย่างที่เป็นอย่างนี้ได้อยู่ทุกวันนี้ได้ไหม? ประเทศไทยจำเป็นต้องผลิตข้าวขายให้ได้เป็นอันดับ 1 ของโลกในอีก 20-30 ปีข้างหน้าหรือไม่?

การคิดถึงการปรับตัวของระบบเกษตรของไทยต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนั้น เราจำเป็นต้องขยายวิสัยทัศน์ออกไปในอนาคตระยะยาวในกรอบเวลาของการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ โดยจะต้องมองออกไปในอนาคต 20-30 ปีข้างหน้า คำนึงถึงความต้องการการบริโภคข้าวตามจำนวนประชากรทั้งของประเทศไทยและของโลกที่อาจเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต และพิจารณาถึงความเหมาะสมของพื้นที่เพาะปลูกพืชทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศที่อาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงในอนาคต ประกอบกับผลของภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งจะมีผลต่อผลผลิตข้าว ไม่ว่าจะเป็นประเด็นของผลของสภาพอากาศต่อผลผลิตข้าวแต่ละสายพันธุ์ในพื้นที่ต่างๆ และภัยพิบัติต่างๆ ที่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงไป ภายใต้การเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายเหล่านี้ในอนาคต ประเทศไทยควรจะกำหนดตำแหน่งของตนเองอย่างไรในการผลิตข้าว ระบบเกษตรของเราควรมีรูปแบบของพื้นที่เพาะปลูกของพืชเศรษฐกิจหลักต่างๆ (crops mix pattern) อย่างไรจึงจะมีความเสี่ยงน้อยที่สุด ภายใต้เป้าหมายของการรักษาความมั่นคงทางอาหารของประเทศและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เหมาะสมภายใต้เงื่อนไขของสภาพเศรษฐกิจสังคมและภูมิอากาศในอนาคต ซึ่งคำถามที่ว่าเราควรจะปลูกพืชอะไรที่ไหนอย่างไรจึงจะเหมาะสมและมีความเสี่ยงน้อยนั้น คำตอบอาจจะเห็นว่าเรายังควรรักษาฐานการผลิตข้าวเอาไว้เช่นปัจจุบันหรืออาจจะไม่ใช่เช่นนั้นก็ได้ แต่ถ้าหากคำตอบที่ได้มานั้นคือการปรับระบบการเกษตรให้ต่างไปจากปัจจุบัน โจทย์ใหญ่ลำดับต่อมาก็คือ แล้วเราจะวางแผนปรับเปลี่ยนระบบการเกษตรและวิถีชีวิตของเกษตรกรอย่างไร การดำเนินการเพื่อปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศนี้ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นชั่วข้ามคืนหรือภายในเวลาอันสั้น แต่อาจจะใช้เวลาหลายปีหรือนับสิบปีในการดำเนินการ แต่ประเด็นคือ เราควรที่จะต้องเห็นเป้าหมายของการปรับเปลี่ยน มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนและมีแผนดำเนินการที่ยืดหยุ่นโดยมีการทบทวนเป็นระยะๆ ในอนาคตถ้าหากบริบททางเศรษฐกิจและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป

คำถามเหล่านี้ยังไม่มีคำตอบในเวลานี้ แต่เป็นคำถามที่ควรนำมาตั้งเป็นโจทย์วิจัยใหญ่ของประเทศเพื่อตั้งเป้าหมายยุทธศาสตร์การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของภาคการเกษตร และนำไปสู่การศึกษาอย่างเป็นระบบ แต่ประเด็นที่สำคัญคือ ผู้ที่มีหน้าที่กำหนดนโยบายต่างๆ ก็จำเป็นต้องมีแนวคิดที่ฉีกแนว (Disruptive idea) ร่วมกันด้วย โดยไม่จำเป็นที่จะต้องไปยึดติดกับความเชื่อที่ยึดถือกันมาว่า ประเทศไทยต้องครองแชมป์ผู้ขายข้าวอันดับหนึ่งของโลกไปตลอดกาล